

Суброгація прав кредитора майновому поручителю

О. Є. Самбір

аспірант Інституту законодавства Верховної Ради України

Стаття стосується дослідження поняття та правової природи суброгації прав кредитора майновому поручителю. Проведено розмежування суброгації прав кредитора майновому поручителю від суміжних правових категорій. Визначені умови суброгації прав кредитора майновому поручителю.

Ключові слова: суброгація, застава, іпотека, майновий поручитель, суброгація прав кредитора майновому поручителю, вітчизняне законодавство.

Стаття касається исследования понятия и правовой природы суброгации прав кредитора имущественному поручителю. Проведено разграничение суброгации прав кредитора имущественному поручителю от смежных правовых категорий. Определены условия суброгации прав кредитора имущественному поручителю.

Ключевые слова: суброгация, залог, ипотека, имущественный поручитель, суброгация прав кредитора имущественному поручителю, отечественное законодательство.

Article deals with research the concept and the legal nature of subrogation creditor's rights to the property guarantor. Differentiation between subrogation creditor's rights to the property guarantor and contiguous legal categories is conducted. Conditions

subrogation creditor's rights to the property guarantor are characterized.

Keywords: *subrogation, pledge, hypothecation, property guarantor, subrogation creditor's rights to the property guarantor, national legislation.*

У розвинутому цивільному обороті часто трапляються випадки, коли виконання зобов'язання забезпечується не тільки боржником, а й третьою особою. Одним з таких способів є застава, при якій заставодавцем виступає не боржник, а інша особа – майновий поручитель. Одночасно цивільне право повинно захистити інтереси останнього у випадку невиконання чи неналежного виконання боржником забезпеченого зобов'язання. Саме не цей спрямована суброгація прав кредитора майновому поручителю, дослідження якої, виходячи із сказаного, слід вважати досить актуальним.

В основу цього дослідження покладені досягнення як вітчизняної, так і зарубіжної цивілістики, а саме праці таких вчених, як І. В. Жилінкової, О. О. Кота, О. Г. Ломідзе, О. В. Михальнюк, В. І. Пущая, О. А. Перепелкіної, І. Й. Пучковської, С. В. Сарбаша, О. В. Терехова та ін.

У межах цього дослідження поставлено завдання з'ясувати правову природу, підстави та умови суброгації прав кредитора майновому поручителю.

Насамперед з'ясуємо поняття «майновий поручитель» та відмежуємо його від суміжних категорій. Зазначений термін з'явився у вітчизняному законодавстві достатньо давно. Ще в першій редакції Закону України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 р. [1] в ч. 2 ст. 11 було зазначено, що заставодавцем може бути як сам боржник, так і третя особа (майновий поручитель). На сьогодні вказана норма залишилась без змін. Серед інших

нормативних актів, в яких використовується термін «майновий поручитель», слід назвати Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) [2] (ч. 1 ст. 512, ч. 1 ст. 583), Закон України «Про іпотеку» [3] (ч. 1 ст. 1, ст. 11, ч. 3 ст. 42) тощо. При цьому слід відмітити деяку непослідовність законодавця, яка полягає в тому, що досліджуваний термін не застосовується в усіх статтях, присвячених встановленню застави третьою особою (ч. 1 ст. 523 ЦК України, ч. 3 ст. 26 Закону України «Про заставу»). Таким чином, відповідно до чинного законодавства, під майновим поручителем розуміють заставодавця (іпотекодавця), яка передає в заставу (іпотеку) майно (нерухоме майно) для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи – боржника.

Незважаючи на таке законодавче закріплення термін «майновий поручитель» не завжди правильно розуміється, що призводить до окреслених в літературі двох видів хибних тлумачень: використання терміна «майновий поручитель» при розгляді спорів щодо виконання договорів поруки [4, с. 72]; застосування до правовідносин за участю майнового поручителя не тільки норм про заставу, а й тих, що регулюють договір поруки [5, с. 48]. Більше того, змішування вказаних понять інколи відбувалось і на рівні офіційних роз'яснень. Так, в методичні рекомендації НБУ щодо застосування комерційними банками Закону України «Про заставу» зазначено, що майновим поручителем є особа, яка згідно з договором поручительства зобов'язується перед кредитором (банком) іншої особи відповідати за виконання останнім (боржником за кредитним договором) свого зобов'язання в повному обсязі чи в його частині за рахунок заставленого майна [6].

З огляду на це важливим є розмежування понять «майновий поручитель»

та «поручитель». Попри спільні ознаки, обумовлені віднесенням застави та поруки до способів забезпечення зобов'язань, та термінологічну єдність, вважаємо неприпустимим їх ототожнення, оскільки вони позначають різних суб'єктів в різних цивільних правовідносинах. Саме тому пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ дав судам такі роз'яснення: відповідно до ст. 546 ЦК України застава (іпотека) та порука є різними видами забезпечення, тому норми, що регулюють поруку (ст. ст. 553-559 ЦК України), не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, оскільки він відповідає перед заставодержателем (іпотекодержателем) за виконання боржником основного зобов'язання внятковно в межах вартості предмета застави (іпотеки). У зв'язку з цим солідарна відповідальність боржника та майнового поручителя нормами ЦК України не передбачена [7].

Від майнового поручителя також слід відрізнити третю особу, до якої перейшло право власності на предмет застави. Так, чинне законодавство допускає можливість зміни заставних правовідносин шляхом переходу права власності на обтяжене майно від заставодавця до третьої особи в порядку як сингулярного, так і універсального правонаступництва. Відповідно до дії принципу слідування за річчю, застава зберігає силу, якщо за однією з підстав, зазначених в законі, майно або майнові права, що складають предмет застави, переходять у власність іншої особи. Однак правовий статус такого набувача розкривається лише в контексті іпотеки: особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права

власності на предмет іпотеки (ч. 2 ст. 23 Закону України «Про іпотеку»). Вважаємо, що подібне правило може бути передбачено і щодо інших видів застави. Однак це питання повинно бути предметом окремого дослідження.

Спільним для майнового поручителя та поручителя є те, що вони є суб'єктами акцесорного зобов'язання, відповідно до якого виконання зобов'язання боржником забезпечується третіми особами, які не є боржниками за основним зобов'язанням. При цьому як майновому поручителю, так поручителю, законодавством надається можливість виконати забезпечене ними зобов'язання. В юридичній літературі пропонується розглядати таку можливість як секундарне право [8, с. 24]. Виходячи із загального розуміння секундарного права як можливості вчиняти визначені (юридично важливі) дії, яка забезпечується необхідністю зазнавати наслідки таких дій третіми особами [9, с. 773], слід підтримати висловлену пропозицію. Так, ознаками секундарного права майнового поручителя є такі: 1) зміст цього права полягає в можливості виконати забезпечене заставою зобов'язання; 2) його здійснення спрямоване на захист інтересу майнового поручителя, який полягає в недопущенні звернення стягнення на заставлене майно; 3) кредитор зв'язаний таким секундарним правом, оскільки зобов'язаний прийняти належне виконання, запропоноване майновим поручителем; 4) наслідком реалізації такої можливості є суброгація прав кредитора майновому поручителю.

Визначаючи місце суброгації прав кредитора майновому поручителю серед інших видів суброгації необхідно враховувати таке. Цивільне законодавство не містить загальних положень про суброгацію, натомість вона згадується або мається на увазі в різних інститутах зобов'язального права. Виконання

обов'язку боржника заставодавцем (майновим поручителем) як підстава заміни кредитора у зобов'язанні передбачається в ст. 512 ЦК України поряд із такою підставою, як виконання обов'язку боржника третьою особою. З цього приводу, І. Й. Пучковська, розглядаючи виконання обов'язку боржника третьою особою (п. 4 ч. 1 ст. 512 ЦК України) як загальну підставу суброгації, обґрунтовує недоцільність виділення законодавцем у п. 3 ч. 1 ст. 512 ЦК України як самостійної підстави заміни кредитора у зобов'язанні виконання обов'язку заставодавцем (майновим поручителем) [10, с. 121]. Однак системний аналіз чинного законодавства не дає змоги погодитись з висловленим міркуванням, оскільки п. 4 ч. 1 ст. 512 ЦК України застосовується разом із ч. 3 ст. 528 ЦК України, яка обумовлює суброгацію прав кредитора третій особі наявністю небезпеки втратити права на майно боржника, що не вимагається для майнового поручителя.

ЦК України у пункті 3 частини 1 статті 512 підставою суброгації одночасно називає виконання обов'язку боржника поручителем або заставодавцем (майновим поручителем). З цього приводу в літературі інколи виділяють як одну з конструкцій суброгації перехід права кредитора до боржника за акцесорним зобов'язанням (поручителя, заставодавця), який виконав зобов'язання боржника [11, с. 22]. Не заперечуючи наукову цінність та методологічне обґрунтування такого поділу, зауважимо, що слід чітко розмежовувати суброгацію прав кредитора поручителю та майновому поручителю, оскільки в їх основі лежать різні правовідносини між суброгантом і боржником, суброгантом і кредитором. Тому доходимо висновку, що суброгація прав кредитора майновому поручителю є самостійним видом суброгації, передбаченої цивільним законодавством.

Необхідно визнати, що зазначені вище аргументи ґрунтуються виключно на нормах чинного законодавства України. З цього приводу доцільним є звернення до досвіду інших країн. Зокрема, ЦК Франції відносить досліджувану нами суброгацію до такого вступу в права кредитора в силу закону, яке відбувається на користь того, хто, будучи зобов'язаним заплатити борг разом з боржником, або замість боржника, був заінтересований в його сплаті (ч. 3 ст. 1251 ЦК Франції) [12, с. 399]. Ця норма є загальною та охоплює суброгацію прав кредитора таким суб'єктам: до зобов'язаних разом з боржником відносять солідарних боржників, дольових боржників, кількох поручителів одного зобов'язання; до зобов'язаних замість боржника належать поручитель по відношенню до боржника, майновий поручитель, особа, яка набула майно, обтяжене заставою [13, с. 139]. Отже, суброгація прав кредитора майновому поручителю відрізняється від інших видів суброгації за своїми умовами та наслідками, які необхідно дослідити детальніше.

До умов переходу прав кредитора до майнового поручителя слід віднести такі. По-перше, повинно бути дійсним основне зобов'язання. Недійсність основного зобов'язання (вимоги) зумовлює недійсність застави. Припинення зобов'язання, забезпеченого заставою, спричиняє припинення права застави. З цього приводу виникає питання чи може майновий поручитель виконати обов'язок боржника достроково. Цивільне законодавство не дає прямої відповіді. У доктрині зустрічається позиція, представники якої, виходячи з того, що ЦК України не обумовлює перехід прав кредитора до майнового поручителя, який виконав зобов'язання боржника, настанням якого-небудь строку, вважають, що дострокове виконання майновим по-

ручителем буде підставою для суброгації, коли дострокове виконання допустимо відповідно до норм права або умов договору [11, с. 17]. Однак така позиція видається спірною. Так, виходячи з того, що ЦК України або надає боржнику право виконати свій обов'язок достроково (ст. 531), або закріплює за кредитором право вимагати дострокового виконання зобов'язання (ч. 1 ст. 107, ст. 592), майновий поручитель може достроково виконати обов'язок боржника тільки з його волі або на вимогу кредитора. При цьому суброгація, як наслідок такого виконання, буде мати місце лише в останньому випадку.

По-друге, повинна бути дійсною застава, якою забезпечується основне зобов'язання. Тобто, якщо на момент виконання обов'язку боржника право застави припинилося або договір застави був визнаний недійсним, то відповідно немає і підстав для суброгації. Зокрема, застава, встановлена третьою особою, припиняється після заміни боржника, якщо заставаодавець не погодився забезпечувати виконання зобов'язання новим боржником. Доречним буде зауважити, що на відносини із застави не повинні поширювати свою дію підстави припинення поруки (ст. 559 ЦК України), оскільки це самостійні способи забезпечення зобов'язань, натомість застосуванню підлягають спеціальні норми (ст. 593 ЦК України, ст. 28 Закону України «Про заставу», ст. 17 Закону України «Про іпотеку»).

По-третє, майновий поручитель повинен виконати обов'язок боржника перед кредитором. З цього приводу в наукових працях прийнято розрізняти виконання заставаодавцем (майновим поручителем) обов'язку боржника за основним зобов'язанням і виконання ним свого обов'язку за договором застави. Перше, як уже зазначалося, є правом заставаодавця і як один із випадків суброгації

підпадає під дію п. 4 ч. 1 ст. 512 ЦК України. Наслідком такого виконання є перехід до нього прав кредитора за основним зобов'язанням, що аж ніяк не пов'язане з виконанням забезпечувального зобов'язання. Перехід прав до заставаодавця (майнового поручителя) пов'язаний з виконанням ним як третьою особою основного зобов'язання за боржника. Виконання заставаодавцем (майновим поручителем) свого обов'язку за договором застави полягає у наданні кредитором права звернути стягнення на своє майно. Таке виконання не є підставою для суброгації. Заставаодавець (майновий поручитель) виконує не обов'язок боржника, а свій обов'язок. Наслідками такого виконання є припинення основного зобов'язання, право на регрес до боржника, виконання зобов'язання якого забезпечувалося заставою майна заставаодавця (майнового поручителя) [10, с. 124-125]. Окремі вчені, загалом підтримуючи вказаний підхід, відмічають, що в результаті звернення стягнення на заставлене майно між заставаодавцем і боржником виникає зобов'язання з безпідставного збагачення [14, с. 27]. Попри те, що розмежування наслідків виконання майновим поручителем обов'язку боржника та зверненням стягнення на предмет застави, як нам видається, є методологічно правильним, законодавець подекуди відступає від нього. Так, частина 2 статті 11 Закону України «Про іпотеку» передбачає, що у разі задоволення вимог іпотекодержателя за рахунок предмета іпотеки майновий поручитель набуває права кредитора за основним зобов'язанням, встановлюючи в такий спосіб перехід прав кредитора в порядку суброгації.

Також потребує вирішення питання чи допускається суброгація прав кредитора майновому поручителя при частковому виконанні останнім обов'язку боржника. Судова практика, як правило, свід-

чить про відсутність умов для переходу прав кредитора в такому випадку. Для підтвердження приведемо таку справу. Між АКБ «Брокбізнесбанк» та ТОВ «Інвестиційна будівельна компанія» був укладений Кредитний договір. У забезпечення виконання зобов'язання за Кредитним договором, між ОСОБА_3, ОСОБА_4 та АКБ «Брокбізнесбанк», був укладений Договір застави, предметом якого було нерухоме майно: квартира АДРЕСА_1, яка належить ОСОБА_4, та квартира АДРЕСА_2, яка належить ОСОБА_3. Згідно з пунктом 3 Договору застави, сторони оцінили цей договір застави в сумі 1 054 828 грн. З метою недопущення звернення стягнення на заставлене майно, ОСОБА_3 сплатила на користь АКБ «Брокбізнесбанк» 1 054 828 грн, призначення платежу: «Оплата повної суми згідно договору застави від 01.10.2002 реєстраційний номер 3782 у відповідності з п. 3 боргових зобов'язань». Суд, відмовляючи в позові ОСОБА_3 про стягнення коштів, виходив з того, що станом на момент платежу боржником не було виконано обов'язку щодо повернення кредиту в розмірі 5 198 700 грн, відсотків за користування кредитом 1 438 162,58 грн та 3 853 91 грн пені, а всього грошових зобов'язань на суму 7 022 253,58 грн, тому погашення ОСОБА_3 частини зобов'язань на суму 1 054 828 грн не є підставою для заміни кредитора в кредитному договорі. Лише у випадку виконання зобов'язань у повному обсязі до ОСОБА_3 може перейти право вимоги за цим договором [15]. Хоча в цьому випадку має місце дещо невігідне становище майнового поручителя, який переданим в заставу майном забезпечує виконання основного зобов'язання лише частково, однак слід визнати, що рішення суду ґрунтується на нормах чинного законодавства. Зокрема, відповідно до частини 5 статті 20 Закону України «Про заставу» до третьої

особи, яка задовольнила в повному обсязі вимоги заставодержателя, переходить разом з правом вимоги забезпечена нею застава у встановленому законодавством порядку (виділено нами. – О. Є.).

Наслідком виконання майновим поручителем обов'язку боржника є вступ в права кредитора. При цьому обсяг прав, що переходять, залежить від розміру виконаного. Принагідно слід вказати на відмінність відповідальності майнового поручителя та поручителя у разі невиконання боржником основного зобов'язання. Так, урахувуючи відсутність спеціальних приписів закону на такий випадок поручитель відповідає всім своїм майном, на яке може звертатися стягнення. При цьому відповідальність поручителя всім своїм майном ще не гарантує задоволення вимоги кредитора, оскільки майна у поручителя може не вистачити для повного задоволення майнових інтересів кредитора, або ж майна у останнього взагалі може не бути. Якщо ж виконання зобов'язання забезпечив майновий поручитель, то кредитор, у разі порушення зобов'язання боржником, має право звернути стягнення на певне майно майнового поручителя – предмет застави, реалізувавши своє право заставодержателя за договором застави [4, с. 74]. Таким чином, до майнового поручителя повинні перейти задоволені вимоги кредитора в обсязі виконаного зобов'язання, що визначається на момент фактичного задоволення, включаючи проценти, відшкодування збитків, завданих прострочкою виконання (а у випадках, передбачених законом чи договором, – неустойку), необхідні витрати на утримання заставленого майна, а також витрати на здійснення забезпеченої заставою вимоги, якщо інше не передбачено договором застави.

Виконання майновим поручителем обов'язку боржника як правило пов'язане із сплатою грошових коштів та може

потягти за собою додаткові витрати. З цього приводу виникає питання, чи може майновий поручитель вимагати від боржника сплатити суму боргу, сплачену кредитору, з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від сплаченої суми, та крім того, відшкодування збитків, завданих внаслідок виконання обов'язку боржника. Судова практика з даного питання є неоднозначною та інколи приходить до суперечливих висновків. Так, Донецький апеляційний господарський суд встановив, що суд першої інстанції правомірно задовольнив вимоги позивача (майнового поручителя) про стягнення з відповідача (боржника) суми, перерахованої за кредитними зобов'язаннями Фермерського господарства «Колос» перед банком (кредитором). Крім того, судова колегія апеляційної інстанції погодилась з висновком суду першої інстанції про те, що не підлягають стягненню з відповідача інфляційні нарахування у сумі 258 грн 05 коп., оскільки між позивачем, як майновим поручителем, відповідачем, як боржником за кредитними зобов'язаннями перед третьою особою, первинно були відсутні грошові зобов'язання, у той час як обов'язковою умовою застосування ст. 625 ЦК України є прострочка виконання саме грошового зобов'язання [16]. До протилежного висновку приходить колегія суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, яка вважає, що майновий поручитель має право вимоги і на стягнення процентів від простроченої суми, тому в цій частині рішення суду слід скасувати та ухвали нове про задоволення позову в цій частині [17]. Вважаємо, що така розбіжність повинна бути усунена на користь останньої позиції, але при цьому повинен бути дотриманий однаковий підхід як для майнового поручителя за догово-

ром застави, так і поручителя за договором поруки. Наприклад, частина 1 статті 365 ЦК Російської Федерації передбачає, що поручитель також має право вимагати від боржника сплати процентів на суму, сплачену кредитору, і відшкодування інших збитків, понесених у зв'язку з відповідальністю за боржника [18]. Однак для майнового поручителя такої можливості не передбачено.

Вирішуючи спір про відшкодування збитків, завданих майновому поручителю внаслідок виконання обов'язку боржника, слід виходити із загального принципу цивільного права: особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права має право на їх відшкодування згідно з ч. 1 ст. 22 ЦК України. Для застосування такої міри відповідальності, як відшкодування збитків потрібна наявність повного складу цивільного правопорушення, а саме: протиправна поведінка, дія чи бездіяльність особи; шкідливий результат такої поведінки (збитки); причинний зв'язок між протиправною поведінкою та збитками; вина правопорушника. У разі відсутності однієї з вказаних умов збитки відшкодуванню не підлягають.

Таким чином, на основі проведеного дослідження приходимо до висновку, що перехід прав кредитора майновому поручителю внаслідок виконання останнім обов'язку боржника відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 512 ЦК України є одним з видів суброгації. При цьому суброгації прав кредитора майновому поручителю за суб'єктивним складом, умовами слід відрізняти від інших суброгацій, передбачених цивільним законодавством, насамперед від суброгації прав кредитора поручителю. Захист інтересів майнового поручителя повинен обмежуватись не тільки переходом до нього прав кредитора, але й охоплювати можливість відшкодування втрат, зумовлених виконанням обов'язку боржника.

Список використаної літератури

1. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // ВВР. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Про іпотеку: Закон України від 5 червня 2003 р. № 898-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 38. – Ст. 313.
4. Пучковська І. Й. Щодо застосування терміну «майновий поручитель» / І. Й. Пучковська // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (22 травня 2010 року). – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2010. – С. 72-74.
5. Цивільне право України. Підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. А. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 2. – 552 с.
6. Методичні рекомендації щодо застосування комерційними банками Закону України «Про заставу»: Лист Національного банку України від 08.10.1993 р. № 23015/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v5_11500-93
7. Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин: Постанова пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005740-12/print1362399970420350>
8. Терехов А. В. Суброгация в современном гражданском праве России (вопросы теории и практики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. В. Терехов ; Моск. ун-т МВД России. – М., 2008. – 29 с.
9. Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / Под общ. ред. В. А. Белова. – М. : Юрайт-Издат, 2007. – 993 с.
10. Пучковська І. Щодо наслідків виконання забезпечувального зобов'язання // І. Пучковська // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 2 (49). – С. 120-127.
11. Ломидзе О. Суброгация в гражданском праве России [Текст] / О. Ломидзе // Хозяйство и право. – 2001. – № 10. – С. 14-24.
12. Французский гражданский кодекс : учеб.-практич. комментарий / Перевод с фр. яз., коммент. – Ю. Гонгало, А. Грядов и др. – М. : Проспект, 2008. – 752 с.
13. Пляниоль М. Курс французского гражданского права / М. Пляниоль, пер. с фр. В. Ю. Гартмана. – Петроков : Тип. С. Ланского. Ч. 1 : Теория об обязательствах. – 1911. – 152 с.
14. Перепелкина Е. А. Проблемы обеспечения исполнения обязательств путем привлечения третьих лиц [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Е. А. Перепелкина ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 2007. – 30 с.
15. Рішення колегії суддів Судової палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду м. Києва у справі № 22-3596/12 від 15 лютого 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22307769>
16. Рішення Донецького апеляційного господарського суду у справі № 12/5014/2196/2012 від 04.12.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27990763>
17. Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Автономної Республіки Крим у справі № 22-ц-2836/2010 від 13 квітня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9233689>
18. Гражданский кодекс Российской Федерации от 30 ноября 1994 г. № 51-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.garant.ru/10164072/24/#block_365